

איפה הנערות כולן

מאת אהוד בן-עזר

זויר. "טיול הנערות המתות" הוא איפוא טיולן של כל הנערות הללו על גדת הגור הירוק, כאשר כל אחת מהן גורלה כבר נכתב למוות, מחוץ אולי למספרת, שניצלה משום שגלתה בזמן ממולדתה. הסיפור כתוב ברגישות רבה, ושומר על מתח, הנגרם על ידי עירובי הזמנים של הסיפור.

"אחרית", שהוא הסיפור השני והגדול-בהיקפו ב"קובץ, בנוי אף הוא על אותה זווית-ראייה מיוחדת, היוצרת את המתח האצור והפאתוס המובלע בסיפור ריח של אנה זגרס. זהו סיפורו של ברנש גרמני מגושם בשם ציליך, סיפוס אפסי ומסומטס-למחצה שעולה לגדולה בחקופת הנאצים, עחב את כפרו ונעשה משגיח או מסקד פלוגת אסירים במחנה ריכט, ולובש מדים של ה-אס-אה". שנות המלחמה עוברות עליו בתפקידו זה, כשהוא משעשע עצמו במעשי עינויים ורצח, אך בסופה, עם התקרבו הי סובייטים לאיזור המחנה, הוא מצליח להיעלם, לחיזור לכפרו, ולהתחיל מחדש בחיי איכר תדגוניים, בעבודת כפיים שקדנית אשר ממנה ברח כל ימיו ועתה הוא נאחו בה כמקלט. הסיפור מתחיל בנקודה זו, כאשר עציר-לשעבר במחנה חושד שזיהה באיכר הכגושם את ציליך, וציליך מתחיל בפרשת נדודים, פליט על-אדמת מולדתו הנשלטת עתה בידי כוחות הכיבוש. כותה של אנה זגרס בסיפור הוא בכך שהיא מתארת, כביכול מתוך הודעות מלאה, את פרשת יסוריו של ציליך זה, שנמלט ממקום למקום כמין קין שהאדמה הקיאה אותו ואין לו מקום-מיקלט בשום מקום, אף לא בביתו שאליו הוא מנסה לחזור לבסוף, מתוך איזו תקווה כי קיומו כבר נשכח ושוב אין מחפשים אחריו. המתח העמוק שיוצרו הסיפור מצוי כל הזמן בכך שהקורא מודע לכך שציליך ראוי-לעונש בעוד אשר ציליך עצמו, מגיד קודת מבטו, הוא סתם גרדף, המעורר אהדה, או לפחות רחמים. ציליך, בדמיון מסויים לדמותו של ראסקולניקוב, מסרב לחוש אשמה אמיתית, הדורשת כפרה, על מעשיו, והוא בורח-בנסו כל העת לרחימים עצמיים ולמעין שגעון-רדיפה של מי שאינו רוצה להבין על שום מה מבקש העולם כולו לצוד אותו. כאשר חש שהעניבת מתהדקת סביבו, ושהוא עתיד להיות נתון לסחיטה ולהתעללות שביסופן ודאי גם יוסגר ויעמוד למישטט — הוא בוחר ל"אכד עצמו לדעת. ואין לדעת אם על סף מותו באת לו שעה של הארה שכפרה עימה ופסקידן קטלני על עצמו, או שהיה זה מעשה-ימוסה אחרון שנבע מפחדו להיתפס ולעמוד בכל התקידות והעונשים שמי צפים לו, או שהיה בכך מעין ניצוץ עלוב של הירואיות, בעקבות אחריותו של הסהירר (אף כי ציליך חש עצמו כל הזמן נבגד על ידי הנאצים, שלא עמדו בהבטחותיהם לתת גיבוי מתמיד לכל מעשיו. הסיפור מסתיים בקטע דיאקטימידי, שבו, לאחר שהמורה-החולני של הכפר מודיע לבנו הב"כור של ציליך כי אביו מת —

"פני הנער קרנו, עיניו התנוצצו, כל פניו הוזחזחו באר-שמחה, רגש של סכוכה עכר את לב דאגרייט, אפילו של בחילה. הוא כבש בקירבו את הרחש הזות מכל זוועת השנים האחרונות נראתה לו תתפרצות-שמחה זו של הילד חותכת ואכזרית ביותר. (—) הנער לא זכה לשום דבר מאביו מלבד בזיון ונזעל נפש. האב הכיאו לעולם ואחרי-כך עזבו לנפשו. עכשיו מוכרח היה איש אחר, אב זר, עכשיו מוכרח היה הוא עצמו לראונו לו." (שם, עמ' 153).

אכן, הסיום נראה אופטימי מדי, בנוסח הריאליזם הסוציאליסטי, וזאת לא רק משום שאינו חולם את האחרירה המורכבת יותר שנוצרה בסיפור-עצמו אלא גם משום שהוא מבטא סילוף היסטורי לא-קטן. המיציאות, כפי שאנו רואים במשפטים הנמשכים עד עצם ימינו אלה, לא התאכזרה כלי-כך אל פושעי-המלחמה הנאציים, כפי שאנה זגרס מנסה להראות בסיפורת.

אנה זגרס: טיול הנערות המתות / אחי-רית, תירגם ש. בן-אברהם. ספריית תרמיל בעריכת ישראל הר. פירסומי קצין חינוך ראשי / ענף השכלת. משרד הביטחון — הוצאה לאור: תל-אביב. תשל"ש. 1979. עמ' 153

"טיול הנערות המתות" של הסופרת הגרמנייה יהודיה אנה זגרס (שהוא כינוייה הספרותי של נטי ריילינג, ילידת מיינץ, 1900) הופיע לראשונה בעברית לפני כשלושים שנה בהוצאת "הקיבוץ המאוחד". אנה זגרס נודעה בעיקר לקורא העברי בזכות ספרה משנת 1942, "הצלב השביעי" (תירגום מ. ליפסון, ספרית פועלים, תש"ת), מחיי שבעה אנשים שברחו ממהנה-ריכוז גרמני, ואשר שישה מהם נהרגים בגסיונות הימלטות ובהיתפסם מחדש.

אנה זגרס למדה תולדות האמנות בקלן ובהיידלברג, ובשנת 1928 הופיע הרומאן הראשון שלה, "מרד הרייגים בסנטי-ברברה" אשר עליו הוענק לה פרס קלייסט. ב-1933 נמלטה עם בעלה, סוציולוג הוגר גארי, ושני ילדיהם מגרמניה הנאצית, תחילה לפראג ואחר כך לפאריס; ולאחר שכבשו הנאצים את העיר ב-1940 הצליחה להימלט עם כשפחתה למקסיקו, שם השתתפה, ביחד עם ברטולט ברכט ואגון ארווין קיש, בייסוד בית הוצאה סוציאליסטי של מהגרים גרמנים, ובתנועה האנטי-פאשיסטית. ב-1947 חזרה מגלותה ושהה מישכנה במורה-ברלין, וב-1951 הוענק לה פרס סטאלין, אך מאותה שנה ואילך באת עליה חקופת שתיקה ארוכה, שהושפעה כמהלה ומסרוץ המרד ההונגארי ב-1956, ורק ב-1959 נתפרסם ספרה הבא, "ההכרעה", העומד כנראה באופן דרימטימי למדי בסימן המאורעות הללו, אם כי היא נשארה נאמנה לקומוניזם, ועל מותו של סטאלין כתבה בשעתו: "כשנלפתע מת האדם היקר ביותר, העולם כולו נראה שוכם, את האדם הטקף רגש, כאילו הכול נצצר ועמד, כי נפסקה העצומה בכל התנו"עות — פעימת ליבו של סטאלין".

העובדה שהיא מהסופרים המובהקים של הריאליזם הסוציאליסטי — אינה פוסדת אפריורי את ערך כתיבתה, מה עוד ששני ספריה שניתרגמו לעברית, והעומדים בסימן המאבק בנאצים, הם כנראה כמיטב יצירותיה, ובזכותן קנתה לה שם בעולם; ומי בחינה זו טוב עשתה הוצאת "תרמיל" שהידישה כהי דורה של "טיול הנערות המתות", ובכך נחאפשר לנו מבט מתודש, ולרבים היכרות ראשונה, עם איכות כתיבתה המיוחדת של סופרת זו.

"טיול הנערות המתות" פותח בהווייה של טיול סהרורי-למחצה מחמת החום והיובש, שעושה הכספית רת בכפר גידח במקסיקו. אל מימד הסהרוריות שגרי סך הנוף המדברי, שכולו קיץ ואבק, מצטרף מימד אחר של הזייה-בהקיץ, כאשר המספרת מניעה לפתע לגוף שכולו עצים וירק ונהר שעליו מחליקות ספינות-טיול וסירות-משא. זהו נהר הריון של גוף ילידותה, בשנים שלפני פרוץ מלחמת-העולם הראשונה, ומה היא רואה בגוף הזה, בבית-הקפה שעל גדת הנהר? — את כיתתה, כיתת הבנות, שנמצאת ביום-טיול, ואת עצמה, שנצטוותה לכתוב או חיבור המיחאר את הטיול ההוא. אך אין היא נעצרת בעבר היתיק ההוא בלבד, אלא פורשת, דרך קורותיה לעתיד של כל אחת מן הנערות, את סיפורו של מתור-כיתתה בשתי מלחמות-עולם: היהודיות ביניהן הושמדו במהנות-דיכות, הנערים מן הכיתה המקבילה, אלה שלא נהרגו במלחמת-העולם הראשונה, ניצנו סתגלנים או נאצים-פעילים עם עלות היטלר לשליטון, והנערות הגרמניות — אלו שהתנגדו לנאציזם, כגון לאני, מתות ראשונות. אך גם חברתה הטוב בה ביותר — שנעשתה נאצית והתכחשה לה, מאריאנה — אף היא מוצאת את מותה, בהפצצה מן הא"י